

Siirt Halk Anlatıları - I (Halk Hikâyeleri ve Masallar)

Yazarlar

Doç. Dr. Hüseyin Yaşar
Arş. Gör. Erdem Akın
Abdurrezzak Çelik

ISBN: 978-605-2233-27-6

1. Baskı

Aralık, 2018 / Ankara
100 Adet

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 293

Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. SİİRT ADININ ANLAMI.....	17
1.2. SİİRT'İN COĞRAFYASI.....	17
1.3. DİNİ YAPILAR.....	21
1.3.1. Camiler.....	21
1.3.2. Türbeler.....	21
1.3.3. Kiliseler.....	26
1.4. SOSYAL YAPILAR.....	27
1.4.1. Çeşmeler.....	27
1.4.2. Köprüler.....	28
1.4.3. Hanlar ve Hamamlar.....	29
1.4.4. Kaleler.....	29
1.4.5. Kaplıcalar.....	31
1.5. ESKİ YERLEŞİM ALANLARI.....	31
1.6. MAĞARALAR VE TAŞ ESERLER.....	32
1.7. KÜLTÜREL YAŞAM.....	34
1.8. HALK MUTFAĞI.....	35
1.9. GELENEKLER.....	38
1.10. SİİRT'TE HALKBİLİMİ FAALİYETLERİ.....	40

İKİNCİ BÖLÜM MASAL VE HALK HİKÂYESİ

2.1. MASAL.....	45
2.2. HALK HİKÂYESİ.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIİRT MASALLARI VE HALK HİKÂYELERİ

3.1. ACI BİR TECRÜBE (K1).....	55
3.2. AKILSIZ GELİN (K2).....	58
3.3. AĞA İLE DERVİŞ (K3).....	60
3.4. ASKANDAR (K4).....	62
3.5. AYI İLE ÇİFTÇİ (K5).....	64
3.6. CAMIZ KIRAN (K6).....	66
3.7. CANAVAR (K7).....	67
3.8. CEHENNEM (K8).....	69
3.9. ÇATTÉ (K9).....	71
3.10. ÇİNÇİNO İLE PİNPİNO (K10).....	72
3.11. ÇİRÇİRO'NUN HÜKMÜ (K11).....	74
3.12. ÇERÇİ (K12).....	75
3.13. ÇERÇİ-2 (K13).....	76
3.14. ÇİNGENE KIZI (K14).....	77
3.15. ÇOBAN (K15).....	80
3.16. DÜNYANIN EN KÖTÜ ŞEYİ (K16).....	82
3.17. ECEL (K17).....	84
3.18. EMANET (K18).....	86
3.19. GELİN BOĞAN (K19).....	87
3.20. GÜLERSİN TABİ! (K20).....	88
3.21. HASAN BASRİ (K21).....	89
3.22. HARMAN YOLU (K22).....	91
3.23. HEZALOK İLE DELALOK (K23).....	92
3.24. İKİ KARDEŞ (K24).....	93
3.25. İMAM (K25).....	96
3.26. İNCİR (K26).....	97
3.27. KAMBUR VE CİNLER (K27).....	98
3.28. KAVURMA (K28).....	100

3.29. KEDERİM ÖZÜMDEN (K29).....	102
3.30. KENUN AĞA (K30).....	103
3.31. KINDER BABA (K31).....	111
3.32. KÖY FARESİ İLE ŞEHİR FARESİ (K32).....	112
3.33. KRAL KEDİ (K33).....	113
3.34. KRAL İLE KARA KIŞ (K34).....	114
3.35. KURNAZ ÇOBAN (K35).....	116
3.36. KURT İLE YAVRUSU (K36).....	119
3.37. MECUSİ BEHRAM (K37).....	120
3.38. MENEKŞE (K38).....	122
3.39. MİR KIZI (K39).....	124
3.40. MİSAFİR (K40).....	128
3.41. ORAK (K41).....	129
3.42. PESSÉ (K42).....	131
3.43. ŞUBAT İLE KOYUN (K43).....	134
3.44. ŞEHMUZ (K44).....	135
3.45. TAŞ KÖPRÜ (K45).....	139
3.46. TATLI DİL (K46).....	141
3.47. TEK ODUN (K47).....	143
3.48. TEKİR İLE FARELER (K48).....	144
3.49. TİLKİ (K49).....	146
3.50. TİLKİ İLE HOROZ (K50).....	147
3.51. TÜRBE (K51).....	148
3.52. SİHİRLİ SANDIK (K52).....	149
3.53. UZUN BACAĞI LEYLEK VE AKSAKALLI İHTİYAR (K53).....	151
3.54. ÜÇ KÜÇÜK KIZ (K54).....	152
3.55. ÜZÜM (K55).....	154
3.56. YEMO (K56).....	155
3.57. XERUF EBUL'ECEN (K57).....	158

3.58. QITTO'NUN KUYRUĞU (K58).....	160
3.59. BİT İLE PİRE (K59).....	162
3.60. TEBETÉ (K60).....	166
3.61. ERKEK KUŞ İLE DİŞİ KUŞ (K61).....	168
3.62. BÜLBÜL HAZAR (K62).....	170

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİİRT MASALLARI VE HALK HİKÂYELERİ

4.1. TECREBĒ T-MIRRA (K1).....	177
4.2. KĒNNE BÉ 'AQLÉ (K2).....	180
4.3. DĒRWĒŞ U L-ĒĒGE (K3).....	182
4.4. ASKANDAR (K4).....	184
4.5. ĒL DĒBBE U L-RĒJBER (K5).....	186
4.6. ETLEF ĒC- CĒWĒMĒS (K6).....	188
4.7. ĤĤTÉ (K7).....	189
4.8. CĒHĒNNĒM (K8).....	190
4.9. ČATTÉ (K9).....	191
4.10. ČĒNČĒNO W PĒNPĒNO (K10).....	192
4.11. ĤĒKĒM ČĒRČĒRO (K11).....	193
4.12. ČĒRČĒ (K12).....	194
4.13. ČĒRČĒ – 2 (K13).....	195
4.14. BĒNT ĒL MĒTRĒBĒ (K14).....	196
4.15. ŠĒVAN (K15).....	198
4.16. ĒŞ FĒ FĒ D-DĒNYÉ EKWET MĒNNU ME FĒ (K16).....	200
4.17. ECEL (K17).....	202
4.18. EMĒNÉ (K18).....	204
4.19. XĀNOK ĒL 'ARUS (K19).....	205
4.20. FĤEK, FĤEK (K20).....	206
4.21. ĤESEN BASRĒ (K21).....	207
4.22. TARĒQ ĒL ĤASAT (K22).....	209

4.23. HÛZELOK U DELELOK (K23).....	210
4.24. EXXEYN (K24).....	211
4.25. MELLE (K25).....	214
4.26. TÎNEYÉ (K26).....	215
4.27. ÊL QIRMO W ÊL ECËNNE (K27).....	216
4.28. QELÏYÉ (K28).....	218
4.29. QADERÏ MËN CEWWËTÏ (K29).....	219
4.30. KËNUN ÊÇE (K30).....	220
4.31. QËNDER BÂBA (K31).....	227
4.32. FÂRËT ÊL VAY' A W FÂRIT ÊL WELEYÉ (K32).....	228
4.33. SANNORA QIRAL (K33).....	229
4.34. ŠËTÉ Z-ZEMHERÏT U L-QIRAL (K34).....	230
4.35. ŠÏVAN 'ELE HÛLÉT RÔËU (K35).....	232
4.36. VÎBÉ U FERXE (K36).....	234
4.37. BEHREM ÊL MECÛSÏ (K37).....	235
4.38. BËNEFŠ (K38).....	237
4.39. BËNT ÊL MÎR (K39).....	239
4.40. MËHVËN (K40).....	243
4.41. MEGZUN (K41).....	244
4.42. PESSÉ (K42).....	246
4.43. ŠAHÂR AZBÂT U L-ĞENËMÉ (K43).....	249
4.44. ŠÉXMUS (K44).....	250
4.45. CËSÉR MËN ÊL HÛACAR (K45).....	254
4.46. SEYN HÛËLU (K46).....	256
4.47. HÛATABAYÉ (K47).....	258
4.48. 'ANTAR U L-FAR (K48).....	259
4.49. FE'LEP (K49).....	261
4.50. ÊL FE'LEP U D-DÎK (K50).....	262
4.51. ÊZYÂRA (QIBBÉ) (K51).....	263
4.52. SANDOQ MESËUR (K52).....	264

4.53. ҲЕССІ LEGLEG ЁСРЕYN ЁТWAL U ПІR DAQON ABYAF (K53).....	266
4.54. FEF BENET ЁЃZER (K54).....	267
4.55. 'ЁНЁП (K55).....	269
4.56. YEMU (K56).....	270
4.57. XERUF EBU L-'ЁСЁN (K57).....	272
4.58. VENEБЁТ QITTO (K58).....	274
4.59. EMLE U BERЃUF (K59).....	276
4.60. TEBETE (K60).....	279
4.61. 'ASFOR 'ISEYFIRA (K61).....	281
4.62. БІLBІL HAZAR (K62).....	282
KAYNAKLAR	289

ÖN SÖZ

Kültür, Fransızca kökenli bir sözcüktür ve yetiştirmek anlamındaki “cultiver” fiilinden gelmektedir. Bu fiil, bir bitkinin yetiştirilmesi için kullanıldığı gibi bir insanın yetiştirilmesi ve eğitilmesi anlamında da kullanılır. Bu nedenle öz Türkçede bu anlamı motamot (mot à mot) karşılayan “ekin” sözcüğü kullanılmaktadır. Kültür, (Fr. Culture) uzun bir geçmiş sonucu meydana gelen değerler manzumesidir. Toplumsal, siyasal, maddi manevi kısaca hayatın her anına şamil unsurların bütünüdür. Yaşam kültürü, yemek kültürü gibi kavramların kullanılması bundandır.

Kültür, yazılı kültür ve sözlü kültür olmak üzere ikiye ayrılır. Sözlü kültür, “halk edebiyatı” içinde değerlendirilir. Zaman zaman bu iki kavram ile beraber “folklor” sözcüğü de kullanılmaktadır. Sözlü edebiyata ve kültüre ait unsurların en önemli tarafı, genellikle söyleyeni belli olmamasıdır. Çok eskiden söyleyeni belli olsa da zamanla onun adı ve sanı unutulmuş ve halka mal olmuş, dilden dile, kulaktan kulağa, nesilden nesile aktarılmıştır. Sözlü kültürün en önemli ürünleri, atasözleri, fıkralar, hikâyeler, masallar, bilmeceler, efsanelerdir ve manilerdir. “Dil” ve “kulak” burada önemli iki organdır ve sözlü edebiyata hayatıyet kazandırmaktadır.

Sözlü edebiyat aslında, bir coğrafyanın, bir milletin veya şehrin yaşam felsefesidir. Bir milletin veya topluluğun hayata bakış açısının ipuçlarını içermektedir. Yüzyıllardan beri süzülüp gelen ve bu derece önemli olan hikâyeler, masallar, maniler, atasözleri kayıt altına alınıp yazılı kültüre dönüştürülmesi gerekir. Teknolojik aletlerin yaygın-

laşması, her evin her köşesine girmesi insanlar arası ilişkilere büyük darbe vurmuştur. Birey teknolojiye odaklanınca ailenin ve toplumun diğer bireyelerine karşı ilişkileri sınırlanmıştır. Ailenin ve toplumun birer ferdi olmaktan ziyade “teknolojinin ferdi” haline gelmiştir. Zira sadece dijital aletlerin kendisine sunduğunu ve dikte ettiğiyle kalmaktadır. Birey, bu aletler karşısında edilgen bir durumda kalmıştır. Bu bağlamda sözlü kültürün oluşmasında en önemli katkısı olan “dil” ve “kulak” gibi iki aktif uzvumuz sadece temel ihtiyaçlar için kullanılmış ve pasif konuma geçmiştir.

Her iki organın kullanılmaması, “yerel” yani “lokal” olan bu sözlü kültürün dilden dile kulaktan kulağa aktarılmasını zorlaştırmıştır. Yerel kültürün yani masalların, hikâyelerin, efsanelerin yaşaması için bunların kayıt altına alınması ihtiyacı doğmuştur. Biz de zengin ve derin bir geçmişin izlerini taşıyan ürünlerin yazılı edebiyata aktarılıp yaşaması için Siirt yerelinde bu çalışmayı başlattık ve *Siirt’in Yerel Hikâye ve Masalları* adlı bir proje ile üniversitemizin Bilimsel Araştırma Projeleri birimine başvurduk. Projemiz kabul edildi. İlk başta tek araştırmacı ile başladığımız projeye bir araştırmacı daha ekledik ve çalışmalara başladık. İlk olarak bir saha araştırması ve literatür çalışması yaptık. Elde edilen veriler doğrultusunda, ilgili kurum ve kişilerle görüşmeye başladık. Siirt’in eski yerleşim alanı olan çarşıda bulunan mekânlara kamera kayıtlı cihazımızla gittik. Buradaki esnaflarla, yaşlı insanlarla teker teker görüştük. Benim ve ikinci olarak eklenen araştırmacının Arapça bilmesi, diğer araştırmacının da halkbilimci olması bu açıdan çok önemliydi. Hiç tanımadığımız mekânlara gidip bu şekilde temas kurarak ve sıcak bir ortam oluşturarak uygun bir atmosfer oluşturabildik. Bu bakımdan yaşlı kişiler bizim hedef kişilerimizdi. Bunun

dışında, genç yaşta Siirt Arapçasının yaşatılması için can-hıraşla çalışan kişilerin de varlığını gözlemledik. Bunun dışında söz konusu dilin sözlüğünü ve Latin harflerine transkripini yapan kişilerin olması bizi fazlasıyla memnun etti. Şunu da eklemek gerekir ki, bize söz verdiği halde sözünü yerine getirmeyen ve yardımcı olmaktan kaçınan şahıslar da oldu.

Saha araştırmasında her yaşlının adeta sözbirliği edersesine şikâyet ettiği konu teknolojik ve dijital araçların yerel kültürü yok ettiğine dairdi; Buna göre eskiden Siirt'te Arapça, Kürtçe ve Türkçe olma üzere üç dilin konuşulduğunu ancak bu özelliğin yok olma tehlikesi yaşadığını hemen hemen her görüşmemizde üzülererek müşahade ettik. Gençliği Siirt'in eski yerleşim mekânlarında geçen veya burada hala yaşayan insanların bu özelliklerini koruduklarını görüşmelerimizde tespit ettik. Özellikle yaşlıların Arapça ve Kürtçeyi çok iyi konuşabildiklerini, yaş ortalaması düştükçe bunun giderek azaldığını, hatta dilsel etkileşimin kelime seviyesine indiğini gözlemledik. Araştırmamızda ayrıca Siirt'te Arap vatandaşların Arapçanın yanında Kürtçeyi iyi konuşabildiklerini buna karşın Kürtlerin Arapçayı konuşabilme oranının düştüğünü gördük.

Okulda Türk Dili ve Edebiyatı öğrencileri arasında da Arapçaya vakıf, hikâye ve masal bilen öğrencileri de bulduk. Bunlardan Didem Şeyma İLHAN'ın bize aktardığı masallar, projemiz için oldukça önem arz etmektedir. Kitapta yer alan hikâye ve masallar, zengin ve derin kültürün öğeleridirler. Dolayısıyla topladığımız her bir ürün, birer sosyolojik ve edebi vesikadır. Bunun dışında başka ilginç durumlarla da karşılaştık. Bunlardan biri, Kürtçe hikâyenin Arapça anlatılmasıdır. Yüzyıllardır Siirt'te bir arada yaşayan Arap ve Kürtlerin, sözlü kültürde birbirinden etkilendikleri saptanmıştır. Örneğin, Arap aile-

sinden bir erkek ile evlenen bir Kürt kızı, zamanla Arapçayı öğrenir. Evlenmeden önce bildiği Kürtçe hikâyeyi, kendi çocuğuna Arapça olarak anlattığını gözlemledik. Örneğin, Emle ile Berğuf (K59) hikâyesinde geçen “Çıma emlé ke durun?” ifadesindeki “çıma” ve “Şivan” ifadeleri Kürtçe sözlüklerdir. Bunun dışında bir annenin anlattığı hikâyede, kahramanların hepsinin Kürtçe isimler olması bu gerçeği ortaya koymuştur.

Saha araştırmamızı daha da somutlaştırmak için elde edilen verileri, kitap haline getirmeyi ve böylece yazılı edebiyata kazandırmayı düşündük. Elinizdeki bu kitap, bu anlamda önemli ve zahmetli bir çalışmanın sonucudur. Kitabın, yok olmaya yüz tutan Siirt'teki Arapça sözlü kültürün yaşatılması adına kayda değer olduğunu görüyoruz ve bu alandaki başka çalışmalarını da tetikleyeceği kanaatindeyiz. Bu konuda acele edilmesi gerektiği, gerçeği meydandadır. Zira her bir yaşlının ölümü birkaç hikâye ve masalın ölümü demektir. Hikâyeleri ve masalları anlatan kaynak kişilere, bu ürünleri Latin harflerine transkripsiyon eden Şefik GÖRGİN ve Necim GÜL'e, öğrencimiz Nazmiye BAYKARA'ya, Siirt Üniversitesi BAP birimine, kitabın hazırlanmasında yardımcı olan başkaca kişilere, resmi kurumlara yardımlarından ve ilgilerinden dolayı sonsuz teşekkür ediyoruz.

Doç. Dr. Hüseyin Yaşar